

SURA EL-BURŪDŽ: GENOCID NAD VJERNICIMA

Almir FATIĆ

almirfat75@gmail.com

Fakultet islamskih nauka

SAŽETAK: El-Burūdž je osamdeset peta kur'anska sura koja ima 22 ajeta. Objavljena je u Mekki u vrijeme kada su progoni muslimana bili na vrhuncu. Sadržaj ove sure, s obzirom na vrijeme kada je objavljena, govori o tome kroza što muslimani trenutno (tada) prolaze i šta se to dogodilo jednom drevnom vjerničkom narodu. Poruka koja je tadašnjim muslimanima saopćena objavljivanjem ove sure jeste da ostanu čvrsti i ustrajni na Putu istine, za što će biti nagrađeni, a Svevišnji će se pobrinuti za njihove tirane i mučitelje. Glavna tema ove sure jeste afirmiranje islamskog vjerovanja, a centralni *događaj* sure je kazivanje o *ashābul-uhdūd* – muškarcima i ženama koji su uprkos svojoj slabosti ostali čvrsti u vjerovanju u Svevišnjeg Allaha pa su zbog toga ubijeni i time postigli “veliki uspjeh”. Riječ je o masovnom ubijanju, tj. genocidu. Taj genocid bio je vjerski motiviran. Počinioci genocida bili su poricatelji Istine koji su zavladaali nad vjernicima i željeli da ih vrata u mnogoboštvo.

Ključne riječi: 85. sura, tefsir, el-burudž (al-burūġ), ashābul-uhdūd (aṣḥāb al-uhdūd), genocid, spaljivanje

Uvod

El-Burūdž je osamdeset peta kur'anska sura. Sastoji se od 22 ajeta. Naziv je dobila po riječju *el-burudž* (الْبُرُوج) koja se spominje u njezinom prvom ajetu. Objavljena je u Mekki u vrijeme kada su progoni muslimana bili na vrhuncu. Sadržaj ove sure, s obzirom na vrijeme kada je objavljena, govori o tome kroza što muslimani tada prolaze i šta se to dogodilo jednom drevnom vjerničkom narodu. Poruka koja je tadašnjim muslimanima saopćena objavljivanjem ove sure jeste da ostanu čvrsti i ustrajni na Putu istine, za što će biti nagrađeni, a Svevišnji će se pobrinuti za njihove tirane i mučitelje. Istovremeno, oni, tirani i mučitelji, upozoravaju se na posljedice

njihova mučenja vjernika i vjernica. Od Božije sile ne mogu se i neće moći sakriti.

Glavna tema ove sure jeste afirmiranje islamskog vjerovanja. Ova tema se izlaže kroz sljedeće podteme: 1. kazivanje o *ashābul-uhdūd*, koje je centralni *događaj* sure. Riječ je o ljudima koji su uprkos svojoj slabosti ostali čvrsti u vjerovanju u Svevišnjeg Allaha pa su zbog toga ubijeni i time postigli *veliki uspjeh*. Time je data velika lekcija svim istinskim vjernicima u bilo kojem vremenu – bez obzira na vrstu i razmjere mučenja, od vjere se ne smije odustati (1-9); 2. Allahova, dž.š., prijetnja onima koji budu mučili vjernike, a ne budu se pokajali zbog toga (10); 3. Allahovo, dž.š., obećanje onima koji budu vjerovali i činili dobra djela

(11); 4. navođenje primjera poricatelja Istine i Allahove, dž.š., kazne nad njima (12-20) i 5. uzvišeni položaj Kur'ana (21-22).

Sura El-Burūdž je značenjski bliska suri koja dolazi poslije nje, tj. suri Et-Tārik. Prvo dolazi El-Burūdž jer je duža, a prije nje je sura El-Inšikāk u kojoj se, također u prvom ajetu, spominje nebo. Imamo tri sure u slijedu u kojima se u prvom ajetu spominje nebo. Mufessir Ibn Adžibe (2005: 8/274) navodi da se 25. ajet sure El-Inšikāk kontekstualno povezuje sa 4. ajetom sure El-Burūdž u smislu da, ako oni, tj. prvi muslimani, budu strpljivi kao što su bili strpljivi *ashābul-uhdūd*, pripast će im nagrada (usp. Al-Suyūti, s.a.: 156; Ibn 'Ağiba, 2005: 8/274).

1. Ves-semā'i zātil-burūdž

(وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ)

Tako mi neba sa zvijezdama veli-kim. Ovo je zakletva (kasem). Kada se Svevišnji nečim kune, to ukazuje na važnost onoga čime se kune. Ovdje se ukazuje na važnost neba i ono se navodi kao svjedok za ono što će se kazati. Svevišnji se kune nebom koje posjeduje (zāti) *el-burūdž* (الْبُرُوجِ). Ova riječ se derivira iz riječi *burdž* (برج) – toranj, kula, tvrđava, utvrda koja je veoma visoka. Sve zvijezde su visoko u odnosu na nas. Otuda su *burūdž* – velike zvijezde na nebu. Glagol *berredže* (برج) znači: *pojavit se, ukazati se, izbiti, ulaziti prema [zenitu – zvijezde]*. (Muftić, 1997: 85)

Neki klasični mufessiri ovo su tumačili kao dvanaest poznatih sazvi-ježda ili dvanaest znakova zodiacke shodno drevnoj astronomiji po kojoj se vjerovalo da je nebo podijeljeno na 12 područja. Svako područje bilo je *burdž*. Prema ranim autoritetima u tumačenju Kur'ana iz reda *ashaba* i *tabi'ina*, pod *burūdž* misli se na *velike zvijezde na nebu*. Također, neki kažu da su to tvrđave i utvrde (*kusūr*) na nebu u kojima su vojske meleka (v.: Al-Ṭabarī, 2007: 10/8561-8562; Al-Zamahšarī, 2005: 1191; Al-Qurtubī, 1996: 19/272; Al-Bayḍāwī, 2000: 3/517; Al-Šābūnī, 1981: 3/541).

2. Vel-jevml-mev'ūd

(وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ)

IDana obećanog. Dan obećani jeste Sudnji dan. Tefsiri kazuju da je sam Muhammed, a.s., tako protumačio ovaj ajet. Nazvan je *Dan obećani* zato što je ljudima obećano da će u njemu, nakon Proživljenja, biti nagrađeni ili kažnjeni. (Al-Māwardī, 2012: 6/240) Riječ *jevml* (يَوْمِ) je određena (tj. *el-jevml*), što ukazuje na jedinstvenost i posebnost tog Dana.

3. Ve šāhidin ve mešhūd

(وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ)

I svjedoka / vidioca i onoga što se svjedoči / što se vidi. U tefsirima se navodi veliki broj tumačenjskih

mogućnosti u vezi sa značenjem riječi *šāhid* (شَاهِد) i *mešhūd* (مَشْهُود). Maverdi (2012: 6/240) navodi 10, Ibn Džuzejj (2014: 6/348-349) 16, a Ibn el-Dževzi (2009: 8/130) 24 mišljenja o značenju predmetnih riječi. Obje riječi su neodređene tako da omogućavaju toliki broj mišljenja. Dolaze od glagola *šehide* (شهد) – (po)svjedočiti, potvrditi, zaklinjati se [Bogom], ali i: *biti prisutan, prisustvovati, biti svjedok, očevidac, vidjeti*. (Muftić, 1997: 882)

Evo mišljenja koja navodi Ibn Džuzejj (6/348-349) u svom tefsiru:

Prvo: *šāhid* je Svevišnji Allah, zbog Njegovih riječi u 79. i 166. ajetu sure En-Nisā': *a Allah je dovoljan svjedok i a dovoljan je Allah kao svjedok*. U ovom slučaju *mešhūd* su stvorenja, jer će se protiv njih svjedočiti.

Drugo: *šāhid* je Muhammed, sallallahu alejhi ve sellem, zbog Njegovih riječi u 78. ajetu sure El-Hadždž: *da bi Poslanik bio svjedok protiv vas, a mešhūd bi bio njegov ummet* jer će se svjedočiti protiv njih.

Treće: *šāhid* je ummet Muhammedov, sallallahu alejhi ve sellem, zbog Njegovih riječi u 143. ajetu sure El-Bekare: *I tako smo od vas stvorili pravednu zajednicu da budete svjedoci protiv ostalih ljudi, a mešhūd bi bili ostali ummeti* jer će ovaj ummet protiv njih svjedočiti.

Četvrto: *šāhid* je Isa, a.s., a *mešhūd* je njegov ummet, zbog riječi u 117. ajetu sure El-Māide: *I ja sam nad njima bio svjedok dok sam među njima bio*.

Peto: *šāhid* je svaki vjerovjesnik, a *mešhūd* su njihovi ummeti, jer će svaki vjerovjesnik biti svjedok svome ummetu.

Šesto: *šāhid* su meleci čuvari, a *mešhūd* su ljudi, jer će meleci svjedočiti protiv njih.

Sedmo: *šāhid* su svi ljudi jer će svjedočiti i biti prisutni na Sudnjem danu, a *mešhūd* je Sudnji dan, kako se navodi u 103. ajetu sure Hūd: *i to je Dan kada će svi biti prisutni*.

Osmo: *šāhid* su organi, a *mešhūd* su njihovi vlasnici, a kako se navodi u 24. ajetu sure En-Nūr: *na Dan kada protiv njih budu svjedočili jezici njihovi, i ruke njihove, i noge njihove za ono što su radili*.

Deveto: *šāhid* su Allah, dž.š., meleci i učeni ljudi jer se u 18. ajetu Āli Imrān navodi: *Allah svjedoči da nema drugog Boga osim Njega, a i meleci i učeni, a mešhūd je Allahova jednost (vahdānīje)*.

Deseto: *šāhid* su sva stvorenja, a *mešhūd* je Allahovo postojanje i Njegova svojstva poput života, svemoći i ostalog.

Jedanaesto: *šāhid* je zvijezda jer se u hadisu navodi: "Nema namaza poslije ikindije sve dok se ne pojavi svjedok, a to je zvijezda", a *mešhūd* je noć.

Dvanaesto: *šāhid* je Crni kamen (*Hadžeru l-esved*), a *mešhūd* su hadžije.

Trinaesto: *šāhid* je petak, a *mešhūd* je dan Arefata. Ovo se prenosi od Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem.

Četrnaesto: *šāhid* je dan Arefata, a *mešhūd* je prvi dan Kurban-bajrama. Ovo je mišljenje Alije b. Ebi Taliba.

Petnaesto: *šāhid* je osmi dan zu l-hidždžeta (*Jemu t-tervije*), a *mešhūd* je dan Arefata.

Šesnaesto: *šāhid* je ponedjeljak, a *mešhūd* je petak.

Mevdudi, pozivajući se na Ikrima, Mudžahida, Dahhaka i druge rane komentatore, smatra da je *šāhid* "svaka osoba koja će biti svjedokom Sudnjega dana, a *mešhūd* je sami događaj Sudnjega dana".¹

4. Kutile ashābul-uhdūd

(قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُحُدِّ)

Prokleti neka su Vlasnici jarka! Kutile (قُتِلَ) doslovno znači *ubijen je* (pasivna forma), ali i *proklet je*. Od Ibn Abbāsa se prenosi da je rekao: "Gdje god se u Kur'anu navede riječ *ona* znači *prokletstvo*". (Al-Suyūṭī, 1999: 1/450) *Uhdūd* (أُحُدِّ) je *jarak, kanal, jama*; množina: *ehādīd* (أَحَادِيد). (Muftić, 1997: 414) Riječ je o jednom vrlo velikom pravougaonom jarku ili kanalu. *Ashābul-uhdūd* su vlasnici jarka ili kanala. *Ashāb* (أَصْحَاب) je množina od riječi *šāhib* koja doslovno znači *pratilac*, tj. označava

¹ Nav. prema: Maududi, *Tafhim al-Qur'an*, <https://www.englishsafsir.com/Quran/85/index.html> (pristupljeno: 5. 8. 2021).

nekoga ko je stalno s nekim, ko je s nekim ili s nečim veoma blisko povezan. Ovo je odgovor na prethodne zakletve (dževābul-kasem). No, drugi kažu da odgovor na zakletve slijedi tek u 12. ajetu, dok treći kažu da je dževābul-kasem u ovoj suri ispušten. Ovo treće mišljenje odabire Taberi (2007: 10/8570) u svome tefsiru (također v.: Ibn al-Ġawzī, 2009: 8/131; Ibn ‘Atiyya, 2001: 5/462).

5. En-Nāri zātil-vekuḍ

(النَّارِ ذَاتِ الْوُقُودِ)

Vatré punē goriva. Taj jarak ili kanal sadržavao (zāt) je vatru (en-nār) koja je bila zapaljena gorivom (vekuḍ – وَقُودٌ): drvećem, ugljem i sl., i koja je plamen držala zapaljenim, gorućim. U nastavku se saznaje zašto je vatra u tom jarku bila goruća.

6. Iz hum ‘alejhā ku’ūd

(إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ)

Kada su oko nje sjedili. Ovdje se ne imenuju oni koji su sjedili oko Vatre. U komentarima Kur’ana navodi se da Svevišnji ovdje govori o zločincima koji nevine vjernike (muškarce, starce, žene i djecu) bacaju u vatreni jarak (vidi: Al-Tabarī, 2007: 10/8567–8570; Ibn Kaṭīr, 1996: 4/635–639; Al-Qurtubī, 1996: 19/275–280). Riječ je o masovnom ubijanju, tj. genocidu, kada postoje dvije vrste izvršilaca: 1. oni koji se nerado i iz straha pokoravaju nadređenima (zapovjednicima) i 2. oni koji uživaju u tome, uživaju gledajući smrt i uništenje ljudi. Iz ajeta vidimo da se radilo o drugoj vrsti ljudi. Naime, riječ *ku’ūd* (قُعُودٌ) označava *dugo sjedenje*. Dakle, ovi vojnici su tu dugo sjedili i gledali kako živi ljudi i djeca gore u vatri. Za razliku od riječi *ku’ūd*, riječ *džulūs* (جُلُوسٌ) označava *sjedenje* koje vremenski manje traje.²

7. Ve hum ‘alā mā jef’alūne

bil-mu’minīne šuhūd

(وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهَدَاءُ)

Ionoga što su radili vjernicima bili svjedoci. Šuhūd (شُهَدَاءُ) je množina od

šāhid (riječ navedena u trećem ajetu: *svjedok, vidjelac*). *Fe’ale* (فَعَلَ) kao glagol označava radnju ili činjenje nečega bez razmišljanja. Glagol *amile* (عَمِلَ) znači činiti nešto s namjerom ili razmišljenjem o posljedicama tog čina. Ovdje se kaže *jef’alūne* (يَفْعَلُونَ), što implicira da ti ljudi nisu razmišljali o onome što čine. To su činili bez žaljenja, potpuno svjesni onoga što čine. Sve vrijeme su sjedili oko vatre jarka i sve do trenutka dok vjernici nisu izgorjeli u vatri, tako da ih je Svevišnji učinio *šuhūd-ima*, tj. najboljim svjedocima vlastitog zločina.³

8. Ve mā nekamū minhum illā en ju’minū billāhil-’Azizil-Hamid

(وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ)

A mrzili su ih / svetili su im se samo zato što su vjerovali u Allaha, Silnog i Hvaljenog. Glagol *nekame* (نَقَمَ) znači: *izgrditi, izružiti*, kao i *naljutiti, zamrziti*. Navodi se u prošlom vremenu trećeg lica množine – *nekamū* (نَقَمُوا). Glagol nosi i značenje gledanja nečega što se ne može podnijeti. Šta to poricatelji Istine nisu mogli podnijeti kod vjernika? Zašto nisu mogli gledati vjernike? *Nekam* (نَقَمَ) također može značiti i nagon da se nekoga povrijedi zbog djela koje je prouzrokovao iako to djelo možda i nije uvredljivo, tj. nosi značenje osvete (usp. Muftić, 1997: 177). Znači, ovi poricatelji Istine prije počinjenog genocida imali su bijes i mržnju koje su gajili prema vjernicima.

Riječ *Aziz* (Silni) dolazi od *‘izze* – *moć, dostojanstvo, autoritet*. (Muftić, 1997: 1103) Vjernici ne vjeruju samo teoretski u Svevišnjeg Boga, već vjeruju da je Allah jedini Autoritet i on je taj koji daje zakone življenja Svojim robovima. Naravno, to je naljutilo tlačitelje jer su oni željeli uspostaviti svoju vlast i autoritet nad svima. Iz tog priznavanja Božijeg autoriteta i vlasti onda proizlazi i zahvala Svevišnjem Allahu. Najmanje što ljudi mogu učiniti jeste da priznaju Božiji autoritet i Njegove blagodati te da Mu se na njima zahvaljuju.

Vidimo da je genocid bio vjerski motiviran i da se radi o spaljivanju

ljudi. Akteri genocida su bili poricatelji Istine koji su zavladaali nad vjernicima i željeli da ih vrata u mnogo-boštvo. Iskreni vjernici su to odbili pa su poricatelji Istine iskopali veliki jarak, zapalili u njemu vatru s gorivom i u nju bacali vjernike. I po čemu su ovi počinioci genocida ostali poznati? Po kopanju velikog jarka i spaljivanju vjernika na ovome svijetu! Riječima *ashābul-uhūd / en-nāri zātil-’vukūd*, što je fascinantno, najavljuje se i bliskost ili srodnost zločinaca s džehennemskom vatrom!

U dužem hadisu (Muslim, 3005), između ostalog, stoji da je nevjernički: "...kralj naredio da se u njima (kanalima) naloži vatra i rekao: 'Ko ne odustane od svoje vjere, bacite ga u nju, ili će mu biti rečeno: 'Skoči u nju sam'. Kada dođe na red jedna žena sa svojim dojenčecom, zastade bojeći se da ne padne u vatru. Dječak joj reče: 'Majčice, budi strpljiva, jer ti si zaista u pravu.'"

Hadis, ukratko, govori o mladom dječaku (gulām) na kojeg je utjecao drugi vjernik, najvjerojatnije sljedbenik Isaa, a.s. Ovaj dječak je tada prkosio tadašnjem vladaru (kralju) i njegovom čarobnjaku, koji su ga (na)učili magiji. Svevišnji Allah je ovom dječaku dao mnoga čuda (keramete) da dokaže istinitost onoga o čemu govori. Jedno od čuda koja je imao jeste da ga niko nije mogao ubiti osim ako kaže: *U ime Gospodara dječaka*. Vladar je okupio ljude i narod da vide ovog dječaka i tada je rekao: *U ime Gospodara dječaka*, zatim na njega ispalio strijelu i dječak je umro. Sva javnost koja je to vidjela bila je zapanjena žrtvom ovog dječaka i činjenicom da je kralj koji je tvrdio da je Bog zapravo morao spomenuti *Gospodara dječaka* da bi ga ubio. Svi su znali da je dječak uvijek pozivao na obožavanje jednog i jedinog Boga. Bilo je to čudo nad kojim se zadivila sva javnost. Svi su shvatili da se taj lažni bog-kralj pokazao kao lažni bog jer nije imao moć da daje smrt

² Usp. Nouman Ali Khan, <https://www.nakcollection.com/surah-burooj.html> (pristupljeno: 6.08.2021).

³ Usp. Ibid.

osim uz dozvolu *Gospodara dječaka*. Svi ljudi su povjerovali u Gospodara dječaka, a kralj je mislio da će se svi vratiti staroj vjeri, ali umjesto toga – svi su slijedili put dječaka i postali Bogu predani (muslimūn). Kralj se naljutio, pa su njegovi ljudi iskopali *uhdūd* i bacili sve vjernike u gradu – koji su vjerovali u Gospodara dječaka – žive u vatreni kanal.⁴

O kojim je ovdje vjernicima i vjericama riječ, klasični tefsiri nude više mišljenja: 1. Abesinci, 2. Benu Isra'il, 3. stanovnici Jemena, kršćani (40-ak godina prije rođenja Muhammeda, a.s.) 4. Nabatejci; 5. stanovnici Nedžrana. (Al-Māwardī, 2012: 6/241-242; Ibn al-Ġawzī, 2009: 8/132; Ibn 'Atīyya, 2001: 5/461-462; Al-Qurtubī, 1996: 29/275-279)

Savremeni komentatori Kur'ana i neki historičari, ali i neki klasični, ovo posljednje mišljenje uzimaju kao najizglednije dokazujući ga i određenim modernim arheološkim dokazima. Jedno od sela današnjeg Nedžrana naziva se Uhdūd, što je jasna referenca na *ashābul-uhdūd*. Također, kralj koji se spominje u hadisu identificira se s Jusufom Zu Nuvasom, jednim od kraljeva Himjera, koji je umro 524. godine. Kao zagriženi sljedbenik judaizma tlačio je kršćane Nedžrana dajući

im da izaberu između odbacivanja svoje vjere i spaljivanja u kanalu koji je pripremio. Oni su odbili napustiti svoju vjeru, što je dovelo do toga da ih je on spalio 523. godine. Taj okrutni čin naveo je Negusa (En-Nedždžašija), kršćanskog vladara Abesinije (Etiopije), da se osveti Jusufu Zu Nuvasu i njegovim sljedbenicima. (Abu Khalil, 2008: 164-165)⁵

Formulacije iz spomenutog hadisa i ajeta iz sure El-Burūdž su slične i zato veliki broj učenjaka vjeruje da je riječ o identičnom događaju. Ovaj zločin genocida i masovnog ubijanja ljudi (zbog njihove vjere u Svevišnjeg Allaha!) i masovnih grobnica događao se, nažalost, više puta kroz historiju. I dogodio se, pred očima cijeloga čovječanstva, Bošnjacima u Srebrenici 11. jula 1995, ali, prije toga, i u drugim bosanskim gradovima.

9. El-Lezī lehu

**mulkus-semāvāti vel-erd;
vallāhu 'alā kuli šej'in šehīd**

الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ
(عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ)

Čija je vlast i na nebesima i na Zemlji. Na početku ajeta navodi se lehu (لَهُ) kojim se specificira (ihtisās)

uvjerljive dokaze za gore spomenutu interpretaciju. Naime, između ostalog, kako navodi, nekoliko kršćanskih spisa iz šestog stoljeća donose detalje koji se odnose se na *ljude iz jarka*, a njihovi autori, tačnije: njih trojica, savremenici su tog događaja. A oni su: Procopeus, Cosmos Indicopleustis, koji u to vrijeme prevodi *Ptolomejovu knjigu* (po narudžbi Negusa Elesboana) i boravi u Adolisu, gradu na morskoj obali Abesinije, i Johannes Malala. Nakon toga, Johannes iz Efesa (u. 585) pripovijeda priču o progonu kršćana iz Nedžrana u svojoj *Historiji Crkve* na temelju pisma biskupa Mar Simeon koji je bio savremeni izvještac tog događaja. Simeon je napisao pismo opatu von Gabuli pozivajući se na izvještaje očevidaca. Ovo pismo je objavljeno 1881. u Rimu i 1891. u memoarima mučenika kršćanstva. Zatim, jakobijanski patrijarh Dionesije i Zaharija iz Mitileneu u svojim sirijskim historijama također prenose ovaj događaj. Isto tako, Jakub Saruji ga spominje u svojoj knjizi o kršćanima Nedžrana. Postoji i

značenje da Njemu, Svevišnjem, ekskluzivno pripadaju nebesa i Zemlja. Da je ono navedeno na kraju ajeta, onda bi značilo da Njemu pripadaju nebesa i Zemlja, ali možda pripadaju i nekom drugom. *Mulk* (مُلْكٌ) je *posjed, vlasništvo, svojina*, ali i *vlast, moć, suverenitet, vladavina, kraljevstvo*. (Muftić, 1997: 1658)

Sura je započela spominjanjem neba i *burūdža*, a ovdje se sada kaže da je On, Svevišnji, *konačni Vlasnik neba*. Također se kaže i da je On *konačni Vlasnik Zemlje* na kojoj se ljudi, isto tako, proglašavaju vlasnicima i kraljevima i čije se naredbe, po pravilu, ne odbijaju, već slijede. Međutim, krajnja vlast, apsolutna moć i autoritet nad Zemljom, kao i nebesima, pripada samo Svevišnjem Allahu. Njegov autoritet počiva na Njegovoj moći, a Njegove naredbe su spoj savršenog znanja, mudrosti i milosti. Oni koji tlače ljude na Allahovoj zemlji nisu Njemu skriveni; uskoro ih očekuje kazna: *Zar misle oni koji rade zla djela da će nama umaći? – Loše prosuđuju!* (El-'Ankebūt, 4)

A Allah je svemu svjedok (vallāhu 'alā kuli šej'in šehīd) – I u ovom dijelu ajeta imamo specificiranje: poslije *vallāhu* navodi se *'alā kuli šej'in* (u gramatičkom redu riječi ovo bi stajalo

elegija biskupa Pulusa iz Edese o onima koji su stradali u Nedžranu. Engleski prijevod sirijskog *Kitab al-Himjarin* (*Knjiga Himjarita*) objavljen je 1924. i potvrđuje izvještaje muslimanskih historičara. Nadalje, u Britanskom muzeju postoje neki abesinski rukopisi koji se odnose na to ili blisko razdoblje, a koji podupiru ovo kazivanje. Philby u svom putopisu *Arapsko gorje* piše: "Među ljudima Nedžrana još uvijek je dobro poznato mjesto gdje se dogodio događaj *ljudi iz jarka*. U blizini Umm Kharaqa i dalje se mogu vidjeti neke slike isklesane u stijenama, a današnji ljudi Nedžrana također znaju mjesto na kojem je stajala crkva". Naime, kako Mevdudi dodaje, Abesinci su, nakon zauzimanja Nedžrana, tu sagradili crkvu nalik Kabi, čiji su svećenici nosili turbane i smatrali su to svetim mjestom. Upravo su svećenici ove crkve posjetili poslanika Muhammeda, a.s., i s njim razgovarali. (*Tafhim al-Qur'an*, <https://www.englishsafsir.com/Quran/85/index.html> – pristupljeno: 8.08.2021)

⁴ Ovaj hadis prenose brojni tradicionalni autori kao što su: Ahmed, Muslim, Nesa'i, Tirmizi, Taberi, 'Abdurezzak, Ibn ebi Šajbe, Tabarani i 'Abd b. Humejd. Pored ovog hadisa, koji prenosi Suhejber-Rumi, u komentarima Kur'ana navode se još dvije dobro poznate predaje. U jednoj se bilježi da je hazreti Alija rekao da se neki (nevjernički) kralj napio i počinio preljub sa svojom sestrom. Kad se stvar razglasila, kralj je obznanio da je Svevišnji Bog dozvolio brak sa sestrom, ali narod je to odbio pa ga je on onda počeo prisiljavati na to, a što je kulminiralo bacanjem u vatrenu jamu svih onih koji to odbiju. I od tada su se, prema hazreti Aliji, vatropoklonici počeli ženiti svojim sestrama. U drugoj predaji veli se da je Ibn 'Abbas rekao da je narod Babilona prisilio Banu Isra'il (jevreje) da se odreknu svoje, tj. Musaove (Mojsijeve) vjere, a one koji su odbili, bacali su u veliki vatreni jarak (v. šire: al-Tabarī, 10/8567-8568; al-Qurtubī, 29/275-280).

⁵ Mevdudi u svom komentaru iznosi

na kraju, tj. poslije riječi *šebid*). Ovim se naglašava činjenica da je Svevišnji Allah, zaista, *svjedok svemu, savršeni svjedok svake stvari*.

10. Innellezine fetenul-mu'minine vel-mu'mināti summe lem jetübü felehum azābu Džehenneme ve lehum azābul-harik

إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ

Zaista, one koji su spalili vjernike i vjernice, pa se nisu pokajali, čeka kazna u Džehennemu i kazna spaljivanja. Čestiticom inne (إِنَّ) zaista odagnava se sumnja u vezi sa sadržajem koji slijedi. Svevišnji se obraća i nevjernicima, koji sumnjaju u Proživljenje, i vjernicima, koji bi mogli početi sumnjati u Allahovo, dž.š., obećanje.

Glagol *fetenū* (فَتَنُوا) dolazi od riječi *el-fitne* (الفتنة – bos. fitna) čije je osnovno značenje *iskušavanje i ispitivanje*, a osnova riječi *el-fitne* derivira se iz iskaza *الفضة والذهب* *Istalio sam zlato i srebro*, tj. *istalio sam ih na vatri* kako bi se razlučilo ono loše od dobrog. Riječ je, dakle, o bolnom procesu pročišćenja. U Kur'anu ova riječ ima više kontekstualnih značenja (preko deset), a jedno od njih jeste i ovo ovdje: *spaljivanje vatrom* (kao i u *Ez-Zārijāt*, 13-14). (v. Al-Ṭabarī, 2007: 10/8567; Al-Zamaḥšari, 2005: 1192; Ibn Kaṭīr, 1996: 4/639; Al-Šawkānī, 2007: 1065; Fatić, 2018: 66-75)

U ajetu se spominju i vjernici (*mu'minūn*) i vjernice (*mu'mināt*), što je viši stepen od muslimana i muslimanki za koje se kaže samo *ellezine amenū* (oni koji vjeruju). Muslimani koji prođu kroz kušnju ili ispit i ostanu muslimani, oni su *mu'minūn* (vjernici) jer su ostali sigurni i čvrsti u svojoj vjeri uprkos tom ispitu. Riječ *mu'minūn* je imenski oblik koji ukazuje na čvrstinu i stabilnost, dok je fraza *ellezine amenū* u glagolskom obliku koji ukazuje na promjenljivost, tj. nekada su takvi muslimani ili muslimanke čvrsti u vjeri, a nekada, pak, nisu.

Nakon riječi *el-mu'mināt* navodi se veznik *summe* (ثُمَّ), što ukazuje

na činjenicu da su oni koji su spalili vjernike i vjernice možda duže živjeli nakon toga, tako da su se mogli pokajati, mogla im je *proraditi savjest* i to pokajanje bilo bi im primljeno. Nakon veznika *summe* navodi se *lem jetübü* (لَمْ يَتُوبُوا), što će reći da se oni nisu pokajali, a imali su priliku. I zbog toga što se nisu pokajali na onom svijetu pripada im *džehennemska kazna* ('azābu džehenneme) i *kazna spaljivanja* ('azābul-harik). Ovo dvostruko potvrđivanje kazne ukazuje, s jedne strane, na težinu patnje kojoj će biti izloženi, a, s druge strane, na korespondentnost njihove kazne njihovom zločinu. Naime, pošto su spalili vjernike i vjernice i gledali ih kako gore u plamtećoj vatri, sada će i oni biti izloženi spaljivanju.

11. Innellezine amenū ve 'amilus-sālihāti lehum džennātun tedžri min tahtihel-enhār; zālikel-fevzul-kebir

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ (تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ)

A one koji budu vjerovali i činili dobra djela čekaju bašče ispod kojih teku rijeke, to je uspjeh veliki. Riječ džennāt (جَنَّاتٌ) je množina od riječi džennet (جنة) koja označava bašču (vrt, perivoj), još preciznije: bujnu bašču koja ima toliko biljaka i zelenila da joj se tlo ne vidi. Naime, riječ džennet derivira se iz džinne (جِنَّة) – džini, demoni, duhovi, tj. nešto što je skriveno od pogleda, nešto što se ne vidi. Radi se ne o jednoj već o nekoliko takvih bašči. Uz to obilje zelenila i hlada u tim baščama nalaze se i izvori rijeka, tj. vode šikljaju na sve strane. Prekrasan ambijent!

Tri su vrste *fevza* (uspjeha) opisana u Kur'anu: 1. *fevzul-mubīn* – jasni/očigledni uspjeh (El-En'am, 16); 2. *fevzul-kebir* – veliki uspjeh (El-Burūdž, 11); 3. *fevzul-'azim* – ogromni uspjeh (El-Mā'ide, 119). *Fevzul-mubīn* se navodi u kontekstu Božijeg oprosta grešniku i njegova uvođenja u Džennet; *fevzul-kebir* spominje se u kontekstu srednjeg opisa Dženneta, a *fevzul-'azim* u

kontekstu *najvišeg* opisa Dženneta. Ovo nam govori da postoje različite vrste uspjeha.⁶

12. Inne batše Rabbike le šedid (إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ)

Zaista je sila Gospodara tvoga itekako žestoka. Svevišnji se sada obraća Muhammedu, a.s., kako bi ojačao njegovo vjerničko povjerenje u Njega i ovim, istovremeno, zastrašuje one koji tlače vjernike i vjernice, pokazujući im da On žestoko kažnjava.

Batš (بَطْشٌ) je *snaga, sila, moć, braobrost, odvažnost, smjelost, žestina i tlačenje*. (Muftić, 1997: 119) Glagol *betaše* (بَطَّشَ) znači *šćepati nekoga* ko je slabiji i potom ga sve čvršće i čvršće stezati, tako da ne može umaći. Taj Božiji "stisak" je veoma žestok i intenzivan (šedid) kada su u pitanju zločinci i tlačitelji. Ovim se poručuje i to da je ljudsko kažnjavanje u poređenju s Božijim kažnjavanjem – neznatno.

13. Innehu Huve jubdi'u ve ju'id (إِنَّهُ هُوَ يُبَدِّئُ وَيُعِيدُ)

On iz ničega stvara, i ponovo će to učiniti. Poricatelji Istine misle da će vjernici i vjernice jednostavno umrijeti i zauvijek nestati. Ovo je pogrešan stav jer Onaj koji je stvorio jedanput (jubdi'u), ponovit će to stvaranje (ju'id) drugi put i ponovo ih sve proživjeti, dovodeći ih na Drugi svijet. Drugo razumijevanje prenosi se od Ibn Abbasa: "On stvara kaznu i ponavlja je", i njega odabire mufessir Taberi. (2007; također v.: Al-Qurtubī, 1996: 29/282; Al-Baydāwī, 2000: 3/519)

14. Ve Huvel-Gafūrul-Vedūd (وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ)

I On je Onaj koji mnogo prašta i Koji postojano voli. Ukoliko se osoba pokaje i popravi, može se nadati okrilju Božije milosti jer On je Onaj

⁶ V. Ali Khan, <https://www.nakcollection.com/surah-burooj.html> (pristupljeno: 6.08.2021).

koji mnogo prašta (El-Gafūr). Također, On je i *Onaj Koji postojano voli* (El-Vedūd), tj. On voli Svoja stvorenja, nije prema njima neprijateljski raspoložen pa da bi ih kažnjavao i mukama izlagao bez ikakva razloga; kažnjava ih samo onda kada se *probune* protiv Njega. Zanimljivo je da se Božije ime *El-Vedūd* upravo spominje u kontekstu sure u kojoj se govori o tlačenju i mučenju vjernika. Naime, u vremenima teških iskušenja i vjernici mogu pasti u sumnju i pomisliti da ih Svevišnji više ne voli. Ovim se oni, ali i svi potlačeni, podsjećaju da je On pun intenzivne ljubavi prema Svojim stvorenjima te da će oni dobiti pomoć i oprost za teškoće s kojima se suočavaju.

15. Zul-'Aršil-Medžid

(ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ)

Vlasnik Arša, Veličanstveni / Vlasnik Arša veličanstvenog. Nekoliko puta u ovoj suri ističe se činjenica vlasništva ili posjedovanja: nebo posjeduje velike zvijezde (burūdž); vatra posjeduje gorivo; Svevišnji posjeduje Arš (Tron). *Medžid* (مَجْد) je *vrhunac počasti*. Riječju *el-medžid* (الْمَجِيدُ) označava se neko ko je uvijek na visokom položaju ili poziciji. Ako znate za nekoga ko je *veći* i moćniji od vas i ko vas, istovremeno, voli, a i vi volite njega, onda ćete biti sretniji i zadovoljniji u životu.

Ako se *el-medžid* čita u nominativu s *dammom* (*el-medžidu*), onda je to svojstvo Svevišnjeg (tj. Veličanstveni), a ako se čita u genitivu sa *kesrom* (*el-medžidi*), kao što su učili imami Hamza i El-Kisa'i, onda je to svojstvo Arša (tj. Gospodar Arša veličanstvenog). (Al-Zamahšari, 2005: 1193; Ibn al-Ġawzi, 2009: 8/133; Ibn Džuzejji, 2014: 6/352-353)

16. Fe'aalun limā jurid

(فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ)

On čini ono što želi. Svevišnjem Allahu ljudi, iako ih On voli, ne mogu postavljati nikakve uvjete; Njega niko u cijelom kosmosu ne može omesti u

onome što čini, niti Mu se može suprotstaviti. Ljudi ne odlučuju šta bi i kako Svevišnji trebao nešto učiniti. On će Svoju podršku i pomoć dati kada On hoće i kome hoće. Ljudima ostaje samo da Ga mole.

17. Hel etāke hadīsul-džunūd

(هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ)

Da li ti je došla vijest o vojskama. Svevišnji se ponovo obraća Poslaniku, a.s., s upitom o *dolasku vojski*. *Hadīs* (حَدِيثٌ) je *nova vijest* ili vijest koja se zaboravila pa kada se čuje kao da se prvi put čuje. *El-Džunūd* (الْجُنُودُ) su *vojske*, profesionalne, dobro opremljene i plaćene. Mnogobošci koji su čuli ovaj ajet pomislili su da je riječ o nekoj vojsci koja će ih napasti. I to im je privuklo pažnju. Sljedeći ajet, pak, objašnjava o kakvim vojskama je riječ.

18. Fira'vne ve Semūd

(فِرْعَوْنَ وَسَمُودَ)

Vojske Faraona i Semūda bile su moćne vojske, ali ta njihova moć nije ih spasila; Svevišnji ih je uništio: Semūd snažnim zvukom ili glasom (et-tāgijeh), a Faraona i njegovu vojskom – potopom. Semūd su bili ljudi koji su gradili velike nastambe u kamenju ili stijenama, a njihovi ostaci bili su vidljivi u vrijeme Muhammeda, a.s., kao i dan-danas. (Abu Khalil, 2008: 37) Arabljani koji su putovali ka Šamu imalu su priliku da ih vide i spoznaju koliko je pleme Semūd zaista bilo moćno. Za Faraona i njegovu moć Arabljani su vjerovatno bili čuli od kršćana i jevreja kojima je to bilo poznato. Spominjanje Semūda i Faraona ovdje imalo je snažnu poruku: Svevišnji ih je uništio iako su bili moćni i mnogo moćniji u odnosu na Arabljane, tj. Kurejšije koji odbijaju Istinu i pokazuju veliku aroganciju prema Muhammedu, a.s., a koji nemaju ni moćnu vojsku ni velike nastambe. Ovo je (bilo) dovoljno da se izvuče trajna poruka.

19. Belil-lezine keferū fi tekzīb

(بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبِ)

20. Vallāhu min verā'ihim muhīt

(وَاللَّهُ مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ)

Ali, oni koji skrivaju Istinu svjesno poriču, / a Allah ih sa svake strane obuhvata. I pored jasnog upozorenja, poricatelji Istine opet svjesno poriču (tekzīb). Rijel *verā'* (وَرَاءَ) je antonim koji znači i *sprijeda* i *iza*; *muhīt* (مُحِيطٌ) je onaj koji u potpunosti obuhvata.

21. Bel huve Kur'anun medžid

(بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ)

22. Fi Levhin mahfūz

(فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ)

A on je Kur'an veličanstveni, / na Ploči Pomno Čuvanoj. Iako ga Kurejšije (ili bilo ko drugi) poriču, nikada ne pomislite da je on, tj. Kur'an slab govor, ne, on je *veličanstveni govor* poslan s Prijestolja Veličanstvenog. I on je *zaštićeni govor*, zaštićen od pristupa šejtana, što je dobra vijest za vjernike, jer je u Levh-i mahfūzu (Ploči Pomno Čuvanoj; Sačuvanoj Ploči, Memoriji). Poricatelji Istine mogu nauditi vama, ali ne mogu nauditi Kur'anu. A Kur'an – ako ga istinski slijede i vjeruju u njega – štiti one koji su slabi i ugroženi.

Zaključak

Iz sadržaja sure El-Burūdž deriviramo, između ostalih, sljedeće zaključke: 1) zavidnost je jedna od najopasnijih srčanih bolesti; 2) vrata teobe (pokajanja) neprestano su otvorena za grešnike bez obzira koliko njihovi grijesi bili; 3) muslimani koji prođu kroz kušnju ili ispit i ostanu muslimani, oni su *mu'minūn* (vjernici) jer su ostali sigurni i čvrsti u svojoj vjeri uprkos tom ispitu; 4) Svevišnji Allah čini što hoće i ljudi Mu ne mogu postavljati nikakve uvjete; mogu samo da Ga mole; 5) Kur'an nije sibir niti magija, već Govor Svevišnjeg koji je zaštićen.

Literatura

- Abu Khalil, Shawqī (2008). *Atlas Kur'ana*. Preveli: Enes Ljubijankić, Derviš Tačić, Amir Mehić. Sarajevo: Libris.
- Al-Baydāwī, Nāṣir al-Dīn (2000). *Anwār al-Tanzīl wa asrār al-ta'wīl*. Beirut: Dār al-ruṣd.
- Fatić, Almir (2018). "Semantika riječi *al-fitna* u Kur'anu", *Novi muallim*, god. XIX, br. 74, 66-75.
- Ibn 'Ağiba, al-Ḥasanī (2005). *Al-Baḥr al-madīd*. Beirut: Dār al-kutub al-'ilmiyya.
- Ibn 'Atīyya, al-Andalusī (2001). *Al-Muḥarrar al-wağīz fī tafsīr Kitāb al-'azīz*. Beirut: Dār al-kutub al-'ilmiyya.
- Ibn al-Ġawzī, Abū al-Farağ (2009). *Zād al-masīr fī 'ilm al-tafsīr*. Beirut: Dār al-fikr.
- Ibn Džuzejj (2014). *Olakšani komentar Kur'ana 6*. Preveo Nedžad Čeman, Sarajevo: Libris.
- Ibn Kaṭīr (1996). *Tafsīr al-Qur'an al-'azīm*. Kuwait: Ġam'iyya ihya' al-turāt al-islāmī.
- Al-Qurṭubī, Abū 'Abdullāh (1996). *Al-Ġāmi' li aḥkām al-Qur'an*. Cairo: Dār I-hadīṭ.
- Al-Māwardī, Abū al-Ḥasan (2012). *Al-Nukat wa al-'uyūn*. Beirut: Dār al-kutub al-'ilmiyya.
- Maududi, *Tafhīm al-Qur'an*, <https://www.english tafsir.com/Quran/85/index.html>
- Muftić, Teufik (1997). *Arapsko-bosanski rječnik*. Sarajevo: El-Kalem.
- Al-Šabūnī, Muḥammad 'Alī (1981). *Šafwa al-tafsīr*. Beirut: Dār al-Qur'an al-karīm.
- Al-Suyūṭī, Ġalāl al-Dīn (s.a.). *Asrār tartīb al-Qur'an*. Cairo: Dār al-faḍīla.
- Al-Suyūṭī (1999). *Al-Itqān fī 'ulūm al-Qur'an*. Beirut: Dār al-kitāb al-'arabī.
- Al-Šawkānī, Muḥammad b. 'Alī (2007). *Faṭḥ al-Qadīr*. Beirut: Dār al-ma'rifa.
- Al-Ṭabarī, Ibn Ġarīr (2007). *Ġāmi' al-bayān 'an ta'wīl āy al-Qur'an*. Cairo: Dār al-salām.
- Al-Zamaḥšarī, Abū al-Qāsim (2005). *Tafsīr al-Kaššāf*. Beirut: Dār al-ma'rifa.

الموجز
ألمير فاتيتش

كلية الدراسات الإسلامية في سراييفو
سورة البروج: الإبادة الجماعية للمؤمنين

سورة البروج هي السورة الخامسة والثمانون في القرآن الكريم، وتتكود من 22 آية. نزلت في مكة المكرمة في وقت بلغ فيه اضطهاد المسلمين ذروته. وبالنظر إلى زمان نزولها، فإن السورة تتحدث عما كان يعيشه المسلمون في ذلك الوقت، وما أصاب المؤمنين في قديم الزمان. إن المعظمة التي جاءت بها السورة للمسلمين في زمن نزولها هي الثبات والاستقامة على طريق الحق، رجاء الأجر والثواب، وبأن الله سبحانه وتعالى سيتولى أمر من يضطهدونهم ويعذبونهم. الموضوع الرئيسي لهذه السورة هو تثبيت العقيدة الإسلامية، والحدث المركزي فيها هو قصة أصحاب الأخدود، وهم رجال ونساء ظلوا - رغم ضعفهم - متمسكين بإيمانهم بالله سبحانه فتعرضوا للقتل، وفازوا فوزا عظيما. لقد تعرضوا للإبادة الجماعية بسبب إيمانهم، وكان مرتكبو الإبادة الجماعية من الكفار منكري الحقيقة، الذين تسلطوا على المؤمنين وأرادوا إعادتهم إلى الشرك.

الكلمات الرئيسية: السورة 85، التفسير، البروج، أصحاب الأخدود، الإبادة الجماعية، الحرق.

Summary

SURA AL-BURŪJ: A GENOCIDE
COMMITTED AGAINST THE BELIEVERS

Almir Fatić

Al-Burūj is the eighty-fifth Qur'anic surah and it has 22 ayahs. It was revealed in Mecca at the time when the persecution of Muslims was at its peak. The content of this surah, keeping in mind the time when it was revealed, speaks about the present (at the time) situation of the Muslim community and also relates a story of what happened to a community of believers in the past. The surah is a message to the Muslim community of the time asking them to remain firm and determined on the Path of the truth, promising a reward for their endurance and punishment to their persecutors. The main theme of this surah is the affirmation of the Islamic faith, and its central event is a story about the *ashāb al-uhūd* – people who remained firm in their faith despite being weak and were killed for what they believed in. Allah Teala promises reward for what they endured. What took place then was a mass murder, i.e. genocide motivated by faith. The perpetrators of that genocide were those who denied the Truth, who ruled over the believers and wanted to bring them back to polytheism.

Keywords: 85. surah, tefseer, al-burūj, aashāb al-uhūd, genocide, burning